Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kunta- ja terveysjaostolle

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN LAUSUNTO VANHUSPALVELUJEN TOIMIVUUDESTA SEKÄ LUPA- JA VALVONTARESURSSIEN RIITTÄVYYDESTÄ

Vanhuspalvelujen tilanne

75 vuotta täyttäneitä henkilöitä on noin puoli miljoonaa, joista iäkkäiden palvelujen piirissä on yhteensä noin 100 000 asiakasta, joista noin 60 % on kotihoidon asiakkaana ja noin 40 % ympärivuorokautisessa hoidossa. Kotihoidon asiakasmäärät ovat olleet voimakkaassa kasvussa viime vuosina. Palvelurakennemuutoksen seurauksena pitkäaikainen laitoshoito on korvautunut pääosin tehostetulla palveluasumisella.

Iäkkäiden palvelujen piirissä suurella osalla asiakkaista on muistisairaus. Kotihoidon asiakkaista noin 20 %:lla ja tehostetun palveluasumisen asiakkaista yli 50 %:lla on muistisairaus ja tätä useammilla on erilaisia muistioireita. Osa muistisairaista asuu yksin kotihoidon turvin ja osalla on tukena omaishoitoa. Pääperiaate ikäihmisten palveluissa on, että iäkkäillä on oikeus omaan kotiin myös silloin, kun hänen toimintakykynsä on laskenut. Tämä tavoite koskee myös muistisairaita. Sen toteutumiseksi on tarpeen lisätä ja kehittää sellaisia ratkaisuja ja palveluja, jotka tukevat iäkkään muistisairaan turvallista kotona-asumista. Kotona asuminen on haluttu siis tehdä mahdolliseksi, mutta ei pakoksi.

THL totesi osan vanhuspalvelulain toimeenpanon seurantaan tehdyssä selvityksessä, että kotona asumista suosivissa kunnissa oli enemmän keskivaiheen dementian ohittaneita ja suuren palvelutarpeen kotihoidon asiakkaita kuin laitoshoitoa suosivissa kunnissa. Niissä ei kuitenkaan ollut enempää sairaala- tai poliklinikkapalveluiden käyttöä kuin laitosvaltaisissa kunnissakaan, koska niissä oli kehitetty tukipalveluita, jotka mahdollistavat kotona asumisen.

Yksinasuminen ja muistisairauden eteneminen lisäävät tarvetta siirtyä ympärivuorokautiseen hoitoon, mutta ne eivät välttämättä estä asumista kotona teknologian, tukipalvelujen ja kotihoidon turvin. Tällaisessa tilanteessa myös perhehoito on varteenotettava vaihtoehto. Pääpaino palveluiden kehittämisessä kannattaa myös muistisairaiden osalta keskittää ennaltaehkäisyyn, erilaisten kotiin vietävien palvelujen tarjoamiseen sekä turvateknologiaan.

Suurelta osin iäkkäille henkilöille tarkoitetuissa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa toimitaan vanhuspalvelulain, muun sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön sekä iäkkäiden palveluja koskevan laatusuosituksen tavoitteiden ja hengen mukaisesti. Palveluissa on kuitenkin sekä asiakaspalautteen että valvonnan perusteella myös epäkohtia, joita on korjattava.

Kevään 2019 aikana puutteita havaittiin etenkin tehostetussa palveluasumisessa. Erityisinä ongelmina ovat nousseet esiin henkilöstön vähyys suhteessa asiakkaiden palveluntarpeeseen, vastuuhenkilöiden ja muun henkilöstön vaihtuvuus, lääkitysturvallisuuden asianmukaisuus, henkilökunnan tehtävien organisointi ja terveydenhuollon palvelujen järjestäminen.

Puutteiden korjaamiseksi on ryhdytty toimiin. Keskeisiä toimenpiteitä on kirjattu hallitusohjelmaan ja niiden toimeenpanoa valmistelemaan on asetettu työryhmä, jonka toimikausi on vuoden loppuun. Työryhmän alaisuuteen nimetty mitoitusjaosto on antanut ehdotuksensa ympärivuorokautisen hoidon mitoituksen toteuttamisesta hallitusohjelman kirjausten pohjalta ja se on lähetetty lausuntokierrokselle. Tavoitteena on saada esitys eduskunnan käsiteltäväksi syysistuntokauden aikana.

Esityksen tavoitteena on turvata iäkkäiden palvelujen laatu ja parantaa asiakasturvallisuutta varmistamalla riittävä henkilöstöresurssi ja huolehtimalla siitä, että työpanosta kohdentuu välittömään asiakastyöhön asiakkaiden tarpeita vastaavasti.

Kehittämistarpeet ja resurssien riittävyys

Työryhmän työn seuraavassa vaiheessa arvioidaan korjaustarpeet iäkkäiden henkilöiden kotihoidossa, valmistellaan iäkkäiden laatusuositus vuosille 2020-2023 ja käynnistetään poikkihallinnollisen ja pitkäkestoisen ikäohjelman toteuttaminen väestön ikääntymiseen varautumiseksi.

Työvoiman saatavuus on jo nyt monin paikoin haasteellista iäkkäiden palveluissa ja muissakin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Tuleviin tarpeisiin on syytä varautua suunnitelmallisesti. Tarvittavien henkilöresurssien turvaamiseksi tarvitaan monia eri toimenpiteitä. Työllisyysasteen nostaminen on hallituksen yleisenä tavoitteena ja siihen liittyen myös iäkkäiden palveluissa olevien työurien pidentäminen ja sairauspoissaolojen vähentäminen työhyvinvointiin ja johtamiseen panostamalla on ensisijaisen tärkeää. Myös jo eläkkeelle jääneiden, osa-aikaisten ja osa-työkykyisten työpanosta tulisi hyödyntää nykyistä enemmän esimerkiksi joustavammilla työjärjestelyillä. Koulutustarpeista ja koulutuksen lisäämisestä on neuvoteltu opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Teknologisia ratkaisuja voitaisiin käyttää nykyistä enemmän erityisesti rutiininomaisissa ja/tai fyysisesti raskaissa töissä. Alan vetovoimaa voidaan parantaa työskentelyolosuhteita parantamalla, kehittämällä uramahdollisuuksia ja lisäämällä työntekijöiden mahdollisuuksia vaikuttaa omaan työhönsä.

Iäkkäiden palvelutarpeiden kasvaessa voidaan todeta, että osalla palvelujen järjestämisvastuullisista tahoista on vaikeuksia lakisääteisten palvelujen toteuttamisessa. Sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisvastuun siirtäminen kuntia suuremmille alueille on välttämätöntä, jotta voidaan turvata tarvittavat palvelut taloudellisesti kestävällä tavalla.

Iäkkäiden laatusuosituksen toimeenpano

Vanhuspalvelulain voimaantulon jälkeen vuonna 2013 iäkkäiden laatusuositukset ovat olleet lain toimeenpanoa tukevia. Nykyinen voimassa oleva laatusuositus on vuosille 2017-2019.

Järjestelmällinen seuranta- ja arviointitiedon tuottaminen suositeltujen asiakokonaisuuksien toteutumisesta on koko ajan tärkeämpää. Sen toteuttamiseksi on jokaisen laatusuosituksen teema-alueen osalta esitetty keskeiset seurantaindikaattorit. Tällä hetkellä on käytettävissä kattava ja säännöllisesti päivittyvä tietoperusta sekä vanhuspalvelulain että laatusuosituksen toteutumisen seurantaan.

Esimerkiksi laatusuosituksessa suositellun numeerisen henkilöstömitoituksen toteutumista on seurattu osana THL:n toteuttamaa vanhuspalvelujen tila –tutkimusta, jota on toteutettu ministeriön erillisrahoituksella vuosina 2013, 2014, 2016 ja 2018. Seurannan perusteella voidaan to-

deta, että mitoitus ympärivuorokautisessa hoidossa on parantunut seuranta-aikana. Yli 0,7 mitoituksen ylittäviä yksiköitä oli viimeisimmässä tutkimuksessa 22 prosenttia ja laatusuosituksen vähimmäismitoituksen 0,5 alittavia yksiköitä 92 kappaletta eli noin 5 prosenttia.

Laatusuositus päivitetään tämän syksyn aikana osana iäkkäiden palvelujen uudistamistyöryhmän työtä. Uusi laatusuositus valmistellaan kuluvalle hallituskaudelle ja siinä huomioidaan ohjaus- ja toimintaympäristössä meneillään olevat muutokset sekä hallitusohjelman tavoitteet. Valmistelutyössä muun muassa arvioidaan, miten suosituksilla voidaan tukea vanhuspalvelulakiin tehtävien muutosten toimeenpanoa.

Lupa- ja valvontaresurssien riittävyys

Palvelujen laadussa ilmenneiden epäkohtien ja valvonnan tarpeiden kasvun seurauksena valvontaviranomaisten ja sosiaali- ja terveysministeriön toimintaresurssit eivät olleet riittäviä toteuttamaan toimijoiden kansallista ohjausta sekä valvomaan iäkkäiden saamaa hoitoa ja huolenpitoa toimintayksiköissä ja toiminnan muuta lainmukaisuutta. Iäkkäiden ja vammaisten henkilöiden palvelujen ohjauksen ja valvonnan voimavaroja aluehallintovirastoissa, Valvirassa ja sosiaali- ja terveysministeriössä vahvistettiin kevään 2019 lisätalousarviossa yhteensä 720 000 euron määrärahalla, mikä vastaa laskennallisesti 9 henkilötyövuotta.

Iäkkäiden oikeuksien turvaamiseksi eduskunta myönsi keväällä 2019 ikäihmisten oikeuksien vahvistamiseen lisämäärärahan, joka on kohdennettu eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan ja Ihmisoikeuskeskukseen, jotta niiden resursseja voitiin vahvistaa.

Iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon henkilöstömitoitusta koskevassa hallituksen esitysluonnoksessa ehdotetut yhtenäiset määrittelyt ja säännöllinen seurantatieto helpottaisivat valvontatyötä. Toisaalta ikärakenteen muutoksesta seuraava palvelutarpeiden kasvu ja toisaalta haasteet henkilöstön saatavuudessa voivat näkyä lisääntyvinä valvontatehtävinä.

Merkittäviä tarpeita resurssien lisäämiseen välittömästi ei ole. Valvonnan resurssien riittävyyttä arvioidaan ehdotetun uudistuksen siirtymäkauden aikana, kun koko ikääntyneiden palvelujen uudistus ja valvonnan kehittäminen sen osana etenevät.

TIEDOKSI

Perhe- ja peruspalveluministeri Krista Kiuru
Valtiosihteeri Eila Mäkipää
Erityisavustaja Timo Lehtinen
Erityisavustaja Laura Lindeberg
Erityisavustaja Sampo Varjonen
Kansliapäällikkö Kirsi Varhila
Osastopäällikkö Päivi Sillanaukee